

www.ketab.ir

سرشناسه: شریعت کاشانی، علی، ۱۳۲۸ - عنوان و نام پدیدآور: در جلوه‌گاه نقش و خیال [کتاب]: جستاری روان‌شناختی در آثار و اندیشه‌های سهراب سپهری، همراه با سه گفتار تحلیلی پیرامون روانشناسی یونگ و بازتاب آن در نقد ادبی در ایران/ علی شریعت کاشانی.
 مشخصات نشر: تهران: چاپ و نشر نظر، ۱۴۰۰. مشخصات ظاهری: [۲۶۰] ص. شابک: ۶-۲۳۷-۱۵۲-۶۰۰-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیا
 موضوع: سپهری، سهراب، ۱۳۰۷-۱۳۵۹ -- نقد و تفسیر | موضوع: Sepehri, Sohrab, 1928 - 1980 -- Criticism and interpretation
 موضوع: شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد | موضوع: Persian poetry -- 20th century -- History and criticism
 موضوع: روان‌شناسی یونگی | موضوع: Jungian psychology | موضوع: ادبیات فارسی -- جنبه‌های روان‌شناسی
 موضوع: Persian literature -- Psychological aspects | موضوع: نقد ادبی | موضوع: Literary criticism* | رده بندی کنگره: PIR۸۰۹۴
 رده بندی دیویی: ۸۱۶/۶۲ | شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۲۵۷۱۹

© موسسه فرهنگی پژوهشی چاپ و نشر نظر

خیابان ایرانشهر جنوبی، کوچه مشرف، شماره ۲

تلفن: ۸۸۴۴۱۷۸ - ۸۸۴۳۲۹۴ - ۸۸۸۲۸۹۰۳

www.nazarpub.com

info@nazarpub.com

در جلوه‌گاه نقش و خیال

جستاری روان‌شناختی در آثار و اندیشه‌های سهراب سپهری

علی شریعت کاشانی

همراه با سه گفتار تحلیلی پیرامون

روانشناسی یونگ و بازتاب آن در نقد ادبی در ایران

طراحی روی جلد: روشنگ مافی

صفحه‌آرا: العمیرا ولی‌نژاد

عکس صفحه ۲ و ۱۸ برگرفته از کتاب به باغ همسفران،

نشر نظر، ۱۳۷۹

نمونه‌خوانی: مؤده حاتمی

امور آرمادسازی و انتشار: چاپ و نشر نظر

پیش از چاپ: سعید کاوندی

مدیر تولید: مهدی ابراهیم

چاپ اول: ۱۴۰۰ تهران

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۶-۲۳۷-۱۵۲-۶۰۰-۹۷۸

هر نوع تکثیر، انتشار یا استفاده از تمامی یا بخشی از اثر

به شکل فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم‌های

بازیابی و پخش، ممنوع و قابل پیگرد قانونی است.

تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار
۱۹	بخش نخست از خلوت «اتاق آبی» تا «پشت دریاها»
۲۱	فرگرد یکم: سپهری و کهن‌الگوی «اتاق آبی»
۲۲	یادآوری
۲۴	۱. کهن‌الگوی «اتاق آبی» و جایگاه عاطفی، حسی، و تجربی آن
۲۹	۲. «اتاق آبی» و جستار همزاد و همذات
۳۱	۳. «اتاق آبی» و مشغله آبی دیدن
۳۴	۴. «اتاق آبی» و عرفان و «ماندالا»ی هندی
۳۹	نتیجه‌گیری
۴۰	مراجع و یادداشت‌ها
۴۳	فرگرد دوم: درآمیختگی من و طبیعت در شعر سپهری
۴۴	یادآوری
۴۶	۱. جایگاه برزخی و نمادین طبیعت در شعر سپهری
۴۷	۲. جلوه‌هایی از درآمیختگی من و طبیعت در شعر سپهری
۵۱	۳. درآمیختگی من و طبیعت و احساس و تصور تهی‌بودن
۵۵	۴. درآمیختگی من و طبیعت و خلوت نیایش
۶۱	نتیجه‌گیری
۶۲	مراجع و یادداشت‌ها
۶۵	فرگرد سوم: سپهری و زیستگاه انسانی و اجتماعی او
۶۶	یادآوری
۶۸	جلوه‌هایی از نگاه و اندیشه انسانی و اجتماعی سپهری
۱۰۰	نتیجه‌گیری
۱۰۱	مراجع و یادداشت‌ها

- ۱۰۵ فرگرد چهارم: از هستی‌شناسی گریز و گذار در شعر سپهری
- ۱۰۶ یادآوری
- ۱۰۷ ۱. گریز و گذار و جستار آرمان‌شهر
- ۱۱۲ ۲. از اشکال گریز و گذار
- ۱۱۳ ۱/۲. گریز به مهمان‌سرای کودکی
- ۱۱۷ ۲/۲. گریز به خلوت «تنهایی»
- ۱۱۷ ۳/۲. گریز به آغوش طبیعت
- ۱۱۸ ۴/۲. گریز به خلوت عاشقانه
- ۱۱۹ ۵/۲. گریز به آرمان‌شهر عرفان و اشراق
- ۱۲۱ نتیجه‌گیری
- ۱۲۲ مراجع و یادداشت‌ها
- ۱۲۵ فرگرد پنجم: از تنهایی و یگانگی جویی در شعر سپهری
- ۱۲۶ یادآوری
- ۱۲۷ ۱. هستی‌شناسی «تنهایی» و «یگانگی»
- ۱۳۰ ۲. تنهایی نفسانی و فرجام سلوک و جستار
- ۱۳۶ نتیجه‌گیری
- ۱۳۷ مراجع
- ۱۳۹ بخش دوم با نقش‌ها و تصویرها
- ۱۴۱ فرگرد یکم: سپهری نقاش و سپهری شاعر
- همگرایی تصویرهای شاعرانه و تصویرهای تجسمی در شعر سپهری
- ۱۴۲ یادآوری
- ۱۴۳ ۱. سپهری نقاش به روایت هشت کتاب
- ۱۴۵ ۲. هماهنگی زبان و تصویرهای تجسمی در شعر سپهری
- ۱۴۶ ۳. رنگ‌ها و تصویرها در هشت کتاب
- ۱۴۷ ۱/۳. در دفتر مرگ رنگ (۱۳۳۰)

۱۴۹. ۳/۳. در آوار آفتاب (۱۳۴۰)
۱۵۱. ۴/۳. در شرق اندوه (۱۳۴۰)
۱۵۱. ۵/۳. در صدای پای آب (۱۳۴۴)
۱۵۲. ۶/۳. در مسافر (۱۳۴۵)
۱۵۳. ۷/۳. در حجم سبز (۱۳۴۶)
۱۵۴. ۸/۳. در ماهیچ، مانگاه
۱۵۵. ۴. از خواب‌های شاعرانه تا نقاشی و صورت‌گری
۱۶۲. ۵. سنجش تصویرهای تجسمی و دیداری سپهری با تصویرهای شاعرانه او
۱۶۵. ۶. جایگاه کیفی و ارزشی نقاشی‌های سپهری
۱۶۶. ۷. ارزیابی داوری سپهری درباره نقاشی در خاور و باختر
۱۶۹. نتیجه‌گیری
۱۷۰. مراجع و یادداشت‌ها
۱۷۳. فرگرد دوم: تصویرها و خاستگاه آن‌ها در شعر سپهری
۱۷۴. یادآوری
۱۷۵. ۱. وضعیت کلی تصویرها در شعر سپهری
۱۷۷. ۲. خاستگاه تصویرها در شعر سپهری
۱۷۸. ۱/۲. خاستگاه روان‌شناختی
۱۷۹. ۲/۲. خاستگاه طبیعت‌گرای
۱۸۱. ۳/۲. خاستگاه عرفانی
۱۸۲. ۴/۲. خاستگاه رنگ و نقش‌گرای
۱۸۳. ۵/۲. خاستگاه بومی و مردمی
۱۸۶. نتیجه‌گیری
۱۸۷. مراجع و یادداشت‌ها
۱۸۹. بخش سوم روان‌شناسی یونگ، آسیب‌شناسی آن، و مسأله نقد ادبی در ایران
۱۹۱. فرگرد یکم: یونگ، ناخودآگاه جمعی، و مسأله کهن‌الگوها

۱۹۲	یادآوری
۱۹۵	۱. وضعیت کلی «ناخودآگاه جمعی» یونگ
۱۹۸	۲. آسیب‌شناسی «ناخودآگاه جمعی» و «کهن‌الگوها» یی یونگ
۲۰۲	۳. مسأله تناقض در روان‌شناسی یونگ
۲۰۶	۴. مسأله «سنخ‌شناسی» در روان‌شناسی یونگ
۲۰۸	۵. روان‌شناسی یونگ و «علوم غریبه»
۲۰۹	۶. خصوصیت ضدجامعه‌شناختی روان‌شناسی یونگ
۲۱۲	۷. یونگ و مسأله «جهان‌بینی»
۲۱۵	فرگرد دوم: سپهری و روان‌شناسی یونگ
۲۲۱	فرگرد سوم: روان‌شناسی یونگ و نقد ادبی در ایران
۲۲۲	یادآوری
۲۲۳	۱. کاربرد روان‌شناسی یونگ در نقد ادبیات فارسی کهن
۲۲۳	۱/۱. در زمینه اسطوره‌پژوهی
۲۲۶	۲/۱. در زمینه شعر مولوی
۲۲۸	۲. کاربرد روان‌شناسی یونگ در نقد ادبیات فارسی معاصر
۲۲۸	۱/۲. در بررسی شعر سپهری
۲۳۳	۲/۲. در بررسی شعر فروغ فرخزاد
۲۳۶	۳/۲. در بررسی یوف کور هدایت
۲۳۹	۴/۲. در بررسی شعر شاملو
۲۴۱	۵/۲. نمونه ناسنجیده‌تری از یونگ‌گرایی در نقد ادبی
۲۴۸	نتیجه‌گیری
۲۵۰	مراجع و یادداشت‌ها
۲۵۷	منابع کتاب

«سپهری با همه فرق دارد. دنیای فکری و حسی او برای من جالب‌ترین دنیاهاست. او از شهر و زمان و مردم خاصی صحبت نمی‌کند. او از انسان و زندگی حرف می‌زند، و به همین دلیل وسیع است.»
(فروغ فرخزاد)^(۱)

سهراب سپهری (۱۳۰۷ - ۱۳۵۹) از شاعران بسیار تأثیرگذار ایران دوران معاصر است. تأثیرگذاری شعر او نه تنها در شعر کسانی چون فروغ فرخزاد و به‌ویژه احمد رضا احمدی که با او همسویی و همنوایی فکری و شاعرانه داشته است آشکار است، که نیز در شعر شاعرانی که نسبت به سمت و سوگیری عرفانی و معنوی شعر و اندیشه و بینش وی احساس بیگانگی می‌کرده‌اند، مانند نصرت رحمانی، احمد شاملو، یدالله رویایی، فرامرز سلیمانی، و تنی چند دیگر (محسوس و چشمگیر می‌نماید. درباره شعر سپهری تا کنون مقاله‌های گوناگون و دفترهایی به چاپ رسیده است. چند مورد انگشت‌شمار این کارها، به‌ویژه دو دفتر محمد حقوقی که زمان پرداخت آن‌ها به دو دهه شصت و هفتاد برمی‌گردد، به گوشه‌هایی از حیث ادبی و صناعی و ساختار و بافتار کلی شعر او پرداخته‌اند.^(۲) اما چگونگی تأثیرگذاری شعر او در دیگران تا کنون موضوع درنگ و بررسی باریک و گسترده واقع نشده است، که این خود می‌تواند موضوع دفتری جداگانه و بلندبالا باشد. از سوی دیگر در بین کارهای نقدگونه دیگری که در قالب مقاله یا کتاب درباره محتوای کیفی و نظری شعر سپهری به چاپ رسیده‌اند بیش‌ترشان که مربوط به چهار دهه اخیر می‌شوند و متأثر از یکدیگر نیز هستند بر بازشناسایی گوشه‌های عرفانی و استعلایی شعر او پای فشرده‌اند، در اندک مواردی نیز از دریچه‌ای شبه روان‌شناختی و یا فلسفی‌وار و تجربیدی (که واقعیت امر شاعرانگی و زبان حال متن شاعرانه را از نظر دور می‌دارد) به سراپای شعر و اندیشه و نگریده‌اند، و ناگزیر رویداشت

۱. فرخزاد، فروغ، حرف‌هایی با فروغ فرخزاد - چهار گفت‌وگو، تهران، مروارید، ۱۳۵۵، ص ۷۶.

۲. بنگرید به حقوقی، محمد، سهراب سپهری - شعر سپهری از آغاز تا امروز، چاپ چهارم، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۷۳. نیز بنگرید به بخش‌های مربوط به سپهری از کتاب دیگری از همین تحلیل‌گر، با عنوان شعر و شاعران، تهران، انتشارات نگاه، ۱۳۶۸.

به لایه‌های گونه‌گون این شعر را که لازمه یک نقد و بررسی سنجیده‌تر، رازگشاستر، و آموزنده‌تر است به فراموشی سپرده‌اند.

در دفتر پیش رو، که بر جنبه‌های کیفی بیش‌تر و متنوع‌تر شعر سپهری تمرکز دارد و نیز به چگونگی درآمیختگی شعر و نقاشی در دنیای ویژه او می‌پردازد، خواننده با رهیافتی شعرپژوهانه و هنرمندشناختی و برداشت‌هایی تازه‌تر از بنمایه‌ها، درونمایه‌ها، و تصویرهای متن شاعرانه و برخی آثار تجسمی او آشنا خواهد شد.

زمینه اصلی نقد و بررسی در این دفتر یک گونه «هستی‌شناسی» شعر و اندیشه و بینش سپهری شاعر و نقاش است، و هسته مرکزی این «هستی‌شناسی» را یک رهیافت مطالعاتی اساساً روان‌شناختی تشکیل می‌دهد. این رهیافت متمرکز بر وضعیت «من» شاعر به مثابه عنصر عامل، تبارشناسی این «من»، و تحرکات و جلوه‌های زشت و زیبای آن در آینه ذهن و زبان و خیال و برخی کارهای تجسمی (طرح و نقاشی) است. همین رهیافت به مناسبت همراه با تأملاتی جامعه‌اندیشانه است، تأملاتی که ناظر بر تقابل «من» و جهان واقع و تأثیرگذاری این دو در یکدیگر است. در این باره نکاتی را یادآور می‌شوم:

۱. در بررسی پیش رو روان‌شناسی «من» شاعر در مرتبه نخست اهمیت جای دارد. «من» در این جا تقلیل‌پذیر به «ضمیر اول شخص مفرد» نیست، بلکه منظور بنیانی‌ترین لایه شخصیت روانی است. این «من» با توان و مایه برگرفتن از یک سلسله تجربه حسی و عاطفی و انفعالی در مقام عنصر عامل (یا «سوژه»، شناسایی به مناسبت خودآگاه یا ناخودآگاه) به کار می‌افتد و نقشی تعیین‌کننده در برآمدن فعالیت هنرمندانه و تصویرپردازانه، پایگیری فضای کیفی و عاطفی اثر شاعرانه، و حتی جهت‌گیری عرفانی و معنوی نگاه و اندیشه شاعر دارد. همین «من» چگونگی هست و بود و چهره‌های شاد و ناشاد خود را در آینه اشعار، تصاویر، و برخی نقاشی‌های شاعر باز می‌نماید.

۲. تبارشناسی این «من» و چگونگی موجودیت و کارکردهای آن با توجه به وابستگی تنگاتنگ آن به تجربیات حسی و عاطفی مربوط به دوره کودکی و بازتاب این تجربیات در ذهنیت، خاطرات، و اشعار و تصاویر شاعر ارزیابی و بازشناسایی شده است. در تأیید وجود این وابستگی، علاوه بر ذکر نمونه‌هایی بارز و بامعنا از هشت کتاب سپهری، عباراتی از متن خودسرگذشت‌نگاری او (دفتر اتاق آبی) بارگو و واکاوی شده‌اند.

۳. همچنین در این دفتر از شرایط «محیط زیست» سپهری، وضعیت انسانی و اجتماعی جامعه زمانه او، و به‌ویژه چگونگی رویارو شدن «من» او با این دو مورد عینی و ملموس سخن رفته است. به همین مناسبت مراتبی از بینش و اندیشه انسانی و اجتماعی او، آن‌سان که در شماری از اشعار و نیز در یکی - دو متن منثور وی نظیر اتاق آبی و گفت‌وگو با استاد بازتابی برجسته دارد، در کانون توجه درآمده است.

۴. نکته مهم دیگر این که: سپهری پیش از هر چیز همچون یک شاعر (در معنای باریک واژه) در نظر نهشته است. شعر و اندیشه او نیز اساساً برپایه امر شاعرانگی و با درنظرگرفتن لحن و زبان و نیت متن شاعرانه‌اش موضوع واکاوی و سنجش واقع شده است، و نه ازپیش و منحصرأ به اعتبار عرفان‌گرایی

صرف و یا به یاری یک تعبیر و تفسیرگری متأثر از عرفان‌گرایی و عرفان‌دوستی آن‌گونه که تا امروزه اغلب مطرح بوده است.

از سوی دیگر در دفتر پیش رو رویداشت به ذهن و سخن و هنر سپهری فرصتی فراهم آورده است تا این که از چگونگی ارزش و اعتبار آن دسته از نقدهای ادبی در ایران امروز سخن برود که متأثر از دبستان روان‌شناسی کارل گوستاو یونگ^(۱) بوده‌اند و این که افزون بر بوف کور هدایت و اشعار فروغ فرخزاد و احمد شاملو و غیره شعر سپهری را شامل شده‌اند (بنگرید به فرگرد سوم از بخش پایانی این دفتر). می‌دانیم در این این دسته از نقدها، که تازه‌ترین شان طی سه دهه اخیر بر شعر سپهری نگاشته شده‌اند، کوشش ناقدان همواره بر این بوده است تا بررسی و بازشناسایی محتوای کیفی و عاطفی این شعر و وجوه عرفانی و حتی غیرعرفانی و یا صرفاً شاعرانه و خیال‌انگیز آن در پرتو برخی مفاهیم متعلق به دبستان یادشده صورت گیرد، نظیر سه مفهوم «آنیما»^(۲) («جان زنانه»)، «آنیموس»^(۳) («جان مردانه»)، و «ناخودآگاه جمعی»^(۴). این دسته از مفاهیم یونگ، همانند وضعیت کلی نظام روان‌شناسی او، درکل بر موارد غیرخصوصی، موقعیت‌گریز، و حتی فراحسی و فرازمانی دلالت دارد و مهم‌تر این که از دید تبارشناسی به روزگاران بی‌نام و نشان پیش‌تاریخی و اساطیری و افسانه‌ای می‌رساند. باید گفت رهیافت‌های شعرپژوهانه‌ای که بر پایه این‌گونه مفاهیم در پیش گرفته می‌شوند سنجش و دریافت و بازنمایی جوانب گونه‌گون شعر و اندیشه شاعر را در محدوده یک دستگاه فکری و نظری خاص جایگیر می‌کنند و خواه‌ناخواه تابع رهنمودها و چشمداشت‌های آن دستگاه و منطق بر میدان دید و نگرش ویژه آن می‌گردانند. در این میانه حتی چنان‌چه به وجود یک «دور باطل» در نقد و بررسی یک اثر هنری (از اشکال ابتکاری شعر و داستان گرفته تا جلوه‌های دیگر هنر) نیاندیشیم، دست‌کم می‌بینیم همه‌چیز در مثال از باستان‌گرایی و «آنیما» اندیشی می‌آغازد و سرانجام هم به همین موارد می‌انجامد، و همزمان در تنگنای یک نظام فکری و نظری مشخص و خط و مشی کلی آن گرفتار می‌آید، به‌ویژه این که یونگ مواردی چون «آنیما» و «آنیموس» را همچون «کهن‌الگو»^(۵) یا «نوع باستانی» در نظر می‌آورد و مبنای «روان‌شناسی جمعی» خویش قرار می‌دهد. بنابراین کاربست این چنین شیوه‌های مکتبی و نظام‌گرا در نقد و بررسی اثر ادبی و یا هنری درکل، از دید روش‌شناسی و رهیافت‌پی‌جویانه مناسب و منطقی تأمل‌برانگیز است، و نیز به لحاظ شناخت‌شناسی در برخورد با مقوله شعر، تجربه شاعرانگی، و برآوردهای ابتکاری و متنوع این تجربه، دور از اشکال نمی‌نماید. در این میان نقش فعال شخص خود شاعر (همچون عنصر عامل و شناسا، «سوژه»)، و تجربه‌های حسی و عینی او در جریان زندگانی خصوصی و گروهی، و همچنین واقعیات زیستگاه انسانی و اجتماعی و فرهنگی او، از نظر می‌گریزند و جای خود را به انگاشت‌ها و استنباط‌های تخمینی و تیا

1. Carl Gustav Jung (1875-1961)
2. Anima
3. Animus
4. Kollektive Unbewusste, Collective unconscious
5. Archetype

جربیدی و واقع‌گریز می‌سپزند. این مسأله در مورد بررسی و شناخت محتوای کیفی شعر یک شاعر حتی عرفان‌گرا و آرمان‌ستا و دورپرواز چون سپهری راست می‌آید. چرا که در نقدهای یونگ‌گرایی که تا کنون درباره شعر او پرداخته‌اند می‌بینیم که رویداشت به کهن‌الگوی «جان زنانه» یا «آنیما» از پیش آغاز و پایان کار را تعیین و مشخص می‌کند، و با یک مورد عرفان‌گرا به یاری یک مورد عرفان‌گرای دیگر (نظیر مفاهیم عرفان هندی و مسیحی و غیره که به روان‌شناسی یونگ نیز رخنه کرده‌اند) توضیح داده می‌شود. و نه در پرتو رویداشت به امور و عوامل توضیح‌دهنده بیش‌تر، متنوع‌تر، و به‌خصوص ملموس‌تر که لازمه یک نقد و بررسی جست‌وجوگر، باریک‌تر، و عینی و باورپذیرتر است. گو این که دید و تصور و ذهنیت هیچ شاعر، نویسنده، و یا هنرمند نوآور را، از آن‌جا که همواره در مسیر الهام‌گیری، خیال‌پروری‌های اوج‌گیرنده و اوج‌دهنده، و ابتکار و خلاقیت و بازآفرینی راه می‌سپرد، و این که متأثر از زندگانی روحی و روانی شخص او و واقعیات فرهنگی و اجتماعی و رویدادهای جهان واقع نیز هست، نمی‌توان و نباید در تنگنای یک نظام نظری و فکری و یا اعتقادی خاص و حوزه مفاهیم و باورهای تثبیت‌یافته و نامتغیر آن زمین‌گیر کرد، با محدوده تعبیر و تفسیرگرایی خاص آن نظام انطباق داد. وگرنه باید پذیرفت که کل رسالت شعر و شاعری و جوهر شعر خودجوش شاعر، و نیز درونمایه‌ها و بنمایه‌های گونه‌گون نهفته در شعر و کلام او، به حد یک مسئله مفهوم و نظر و پیش‌فرض انگشت‌شمار و تثبیت‌یافته که چار بست یک نظام فکری و نظری مشخص را تشکیل می‌دهند فروخواهد کاست، حال خواه این نظام یک نظام متکی به عرفان‌گرایی و یا اشکال دیگری از متافیزیک فکری و نظری باشد، خواه یک نظام فلسفی وار و یژه و یا سیاسی و مسلکی و غیره.

بنابراین (و نیز بنا بر دلایلی که به ویژه در بخش پایانی این دفتر خواهیم آورد) حتی دلبستگی آشکار هنرمندی چون خود سپهری شاعر و نقاش به دیدگاه‌های عرفانی و استعلایی بومی و بیگانه، و یا رویداشت مقطعی و گذرای او به «ناخودآگاه جمعی» یونگ (آن چنان که در منازلی از متن اتاق آبی می‌بینیم)، نخواهد توانست زمینه و بهانه‌ای برای دوری‌جستن از یک برخورد تحلیلی و پی‌جویانه، رازگشای، و حتی‌الامکان آزاد و بی‌طرف با آثار و اندیشه او فراهم آورد. رویداشت به موارد تأثیرگذار بیش‌تر و دیگرگونه نه تنها سنجش و دریافت آثار و اندیشه یک شاعر یا نویسنده و هنرمند را در چشم‌اندازی وسیع‌تر و بامعنا تر و واقع‌بینانه‌تر میسر می‌سازد، که نیز می‌تواند دلایل و معنای حتی عرفان‌گرایی و آرمان‌جویی و یا باستان‌گرایی را در دنیای ویژه او بر ما آشکار کند. از جمله این موارد توضیح‌دهنده‌اند: روان‌شناسی شخص شاعر؛ تجربیات حسی و عاطفی و انفعالی او از دوره کودکی به پس و سهم آن‌ها در شکل‌گیری منش و ذهنیت و جهان‌بینی، تصورات و چشم‌اندازها، خیال‌پروری‌ها، و تصویرپردازی‌های وی؛ نقش عوامل و انگیزه‌های ناخودآگاه در آرمان‌جویی و آرمان‌پروری و برآمدن خواب و خیالات شاعرانه او؛ تأثیر احتمالی آثار و اندیشه دیگران در وی؛ تأثیر محیط فرهنگی و انسانی و اجتماعی در شکل‌گیری دید و بینش و جهان‌نگری ویژه او؛ و سرانجام هر مورد تأثیرگذار دیگری که از صِرِف عرفان‌اندیشی و یا اسطوره‌گرایی و غیره فراتر می‌برد و راه‌گشای فهم و دریافت بیش‌تر و بخردانه‌تر تجربه شعر و شاعری و جلوه‌های تصویری

و سخن‌ورانه آن واقع می‌شود. شاید یادآوری این نکته دیگر از رده «توضیح واضحات» باشد که چگونگی هیچ ذهنیت و خلاقیت هنرمندانه‌ای را، چونان چستی ماهوی هیچ اثر هنری و علمی و اندیشمندانه را، نمی‌توان جدا از وضعیت زمان و مکان ویژه‌ای که این ذهنیت و اثر را در دل خود پروریده است آن‌چنان که شایسته و بایسته است سنجید و دریافت. باری، در دفتر پیش رو درنگ و بررسی پی‌جویانه در شعر و اندیشه و هنر سپهری با توجه به ضرورت در نظر داشتن چنین مواردی صورت گرفته است.

کوتاه‌سخن این که : من در این دفتر، همچون در کتاب سرود بی‌قراری (۱۳۸۸) که چندی پیش پیرامون شعر و اندیشه احمد شاملو پرداخته‌ام،^(۱) در روشنگری و بازشناسایی جنبه‌های کیفی شعر و هنر سپهری پیش از هر چیز بر چگونگی زبان و نیت متن شاعرانه و چگونگی دید و بینش و اندیشه ویژه‌ای که آن را همراهی می‌کند پای فشرده‌ام، و همزمان اثر شاعرانه و نقاشی‌های شاعر را همچون آینه «من» او و چگونگی مناسبات این «من» با دو جهان درون و بیرون درنگریسته‌ام. در مواردی نیز که پای توضیح و تعبیر و تفسیرگری به میان آمده است، در ورای عرفان‌گرایی صرف و یا «آنیما» و کهن‌الگواندیشی آن‌گونه که تا کنون راهنمای بیش‌تر ناقدان سپهری بوده است، موارد تأثیرگذار و تعیین‌کننده دیگری که در شکل‌گیری ذهنیت، برانگیختگی خلاقیت، و حتی عرفان و اشراق‌گرایی شاعر دخالت داشته‌اند مورد اعتنا واقع شده‌اند، مانند تجربیات حسی و عینی، انفعالات روحی و خصوصیات منشی، نقش عامل نفسانی در طبیعت‌گرایی و یا آرمان‌جویی و آرمان‌ستایی، شور و شوق صورت‌گری در سطوح تجسمی و دیداری (طرح و نقاشی)، و همچنین وضعیت زیستگاه انسانی و اجتماعی و بازتاب آن در لایه‌های آشکار و نهفته ذهن و زبان و تصویر.

۱. شریعت کاشانی، علی، سرود بی‌قراری: درنگی در هستی‌شناسی شعر، اندیشه، و بینش احمد شاملو، تهران، نشر نظر، ۱۳۸۸.